

Zgodovinsko - mestopisni obrazci.

(Spisuje P. F. H.)

Koristno in dobro je znati zgodovino narodov, mnogo bolj nego to pa še domačega naroda, materine dežele, rodnega kraja. Slehernega veseli in mika zvedeti, kaj se je godilo v davno preteklih časih po krajih, kjer živi in hodi, in kateri imajo znabiti zdaj čisto drugo lice nego so ga imeli v davno preteklih časih. Vsak, še tako malo važen dogodek iz preteklosti zanima potomce.

Zategadel ti bode donášal, ljuba slovenska mladina, „Vrtec“ med drugim poučnim gradivom tudi kratke zgodovinske obrazce kranjskih mest.

I. Kámenik.

Dragi deček, ki se šolaš v meglenej Ljubljani, stopi o jasnem dnevu proti večeru na grad, ne ogleduj pustega ljubljanskega barja (močirja), pusti rujavi Golovec, ter pogledi proti severu; tam gori daleč vidiš ob robu velikanske snežnike, ki jim zahajajoče solnce rumení glave. Tam vidiš od daleč razpoke, temne jarke, in za temi si misli še drugih. Po teh jarkih žuboré in tekó studenčki in studenci; preko sto jih je, in oni se lepo strinjajo v dolini in naredé bistro reko, Bistrico, čisto kakor ribje okó, krepilno kakor planinska zeljád in mrzlo, da ti vse ude prešine. Bistrica reka hití kakor planinska srna skozi lepe dobrave do svoje sestre Save.

Ob znožji teh velikánov in ob tej reki stoji staroslavno, ne veliko a prijazno mesto Kámenik.

Na kraji, kjer stoji zdaj mesto, stalo je bajè v davno preteklih časih jezero, in koder se zdaj sprehajajo meščani in se igra šolska mladina, plavale so takrat ribe. Razprostiralo se je jezero po Neveljskej ravnini ob Mekinskem bregu tjá do Stranj. Holmec sredi mesta — „Maligrad“ — kjer stoji na robu cerkvice, držal se je óni čas soseda velikana — kriške ali Bergantove gore ter je zaviral ondu Bistrico, kjer zdaj teče. Voda se je odtekala na kraji, kjer je danes cesta na Šutno. A silna Bistrica, narasla po hournikih iz utrganih oblakov, predrla mu je jéz ter ga ločila od hriba.

Kakor govoricá pripoveduje, razlilo se je bilo jezero po razprostrtem Menguškem polji, ter s sabo odneslo tudi nek samostan, ki je stal med Holmcem in Mengušem.

Koliko je na tem resnice, ne dá se določiti. A če se primérja kotlícasti svet nad Kámenikom in pa peščeni nasád po polji od Kámenika do Menguša, skoraj bi človek pritrdiril tej pripovedki.

Tudi so se še pred nekoliko leti, kakor piše Valvazor, videli ob zidovji okoli Malega gradú železni obroči, na katere so se pripenjali čolai.

Med narodom se sliši še dandanes pripovedovati, da zvoní v Nevljah vsak dan ob treh popoldne zato, ker je bilo o tej uri odteklo jezero.

Na vrhunci kriške gore — tudi „Bergantov hrib“ imenovane — ki stoji, kakor bi bila na tri ogle odsekana, vidijo se razvaline starega gradú. Ondu gori, kjer so nekđaj bivali vitezi, raste zdaj košat jésen, line mu ovija bršljan, za čuvaje čakajo sove, mesto gospóde švigajo kuščerji in jaščerica ter se solnčijo pred pragom.

Sezidali so na tej strmeji gori grad, Karnek imenovan, mogočni grofi Ortenburški. A že v davnih časih je bil prišel v last mogočnej grofovskij rodovini Galenbergov. Kajti že 1297. leta je potrdil Manfred della Torre, župnik kamniški, vitezu Sigfridu Galenberškemu, svojemu faranu, ustanovljenega duhovnika pri kapeli sv. Janeza Krstnika na Karneku. Oglejski patrijarh Rajmund je potrdil to listino 1298. leta.

Ko sta se brata Friderik, poznejši rimsko-nemški cesar, in pa Albreht sprla zaradi razdelitve dežel, pristopil je bil Janez Galenberg k Albrehtovej stranki. Cesar Friderik mu je zavoljo tega vzel več posestev, med njimi tudi grad Karnek. Tako je prišel grad v last avstrijskim vojvodom. Imeli so tu svoje oskrbnike.

Okoli 1572. leta kupi tedanji oskrbnik grof Ahacij Thurn grad od avstrijskih vojvodov. A ker mu je 1576. leta strela ubila hčer, ni hotel več bivati tu gori v gradu, nego preselil se je v mesto, kjer je bival dolejš, da je bila sezidana graščina Križ. Okoli 1670. leta se je bila na starem gradu streha že udrla, a vender so še hodili frančiškani maševat v kapelico v dan sv. Janeza Krstnika.

Tudi na malem holmei sredi mesta je stal v starih časih grad „Mali grad“ imenovan. Dandanes se vidi le še malo nekaj ostankov od Malega gradu, ker se je bajé kamenje porabilo v zidanje mesta. Samo obzidje se še vidi, ki je nekđaj služilo grádu in hribu v utrjenje. Na vrhu je lepa ravnica, od koder je prekrasen razgled po širokem ravnem polji tjá do bele Ljubljane. Ob robu na strmeji pečini stoji še cerkvice, ki je res znamenita; kajti pod jedno streho stojé tri cerkvice jedna vrhu druge.

Pripoveduje se, da je za časa poganov stal na tem mestu tempelj, v katerem je bil velik malik, ki je mnogo prerokoval ljudém, ki so od daleč hodili ta sem mu darovat.

Na Malem gradu leži, kakor pravijo, še dandanes zakopan velik zaklad. Necega dné so se bajé otroci igrali ondu. Neka deklica otide od njih, ugleda podzemeljsko votlino ter zrè vanjo. Ali kaj vidi? Polno votlino samih rumenih zlatnikov (cekinov). Naglo si jih nagrabi v zastor. Ali strah jo izpreleti in grôza; zatorej vrže zlatnike od sebe in beži k tovarišicam. Ko so pozneje iskali óne podzemeljske votline, ni je bilo več nikjer najti.

To je bilo menda povód, da je nek stari Martin, prišedši okoli 1665. l. iz Nemčije in čuvši o tem zakladu pripovedovati, lotil se po dovoljenji kamniških gospodov iskati zakopanega zaklada, ter je kopal po malograškem holmei. Ali pri tem poslu ga vseka skálina škrbina tako hudo po lici, da oslepí in kmalu potem umrje.

Ta zaklad bajé straži zakleta ajdovska deklica, Veronika po imenu. Pred časom se je, kakor ljudjé govoré, ta ajdovska deklica še prikazovala na vodi pod Malim gradom vzlasti zjutraj in zvečer nekaterim ljudém v jako lepeji deklíškej podobi. Pripovedovala jim je, da je potomka stare poganske rodovine, ki je nekđaj bivala na Malem gradu. Ali zdaj mora zakleta tukaj trpeti bajé do sodnega dné, ako je s tremi poljubi ne reši nedolžni mladeneč, kateremu rada daruje vse svoje zaklade in tudi samo sebe v zakon.

Po dolgem iskanji se je bil našel tak mladeneč. Njegova mati, katerej je bila zakleta deklica večkrat pokazala svoje dragocene stvari, prigovarja mu

dotlej, da sklene rešiti zakleto deklico. Ali, ko jo drugič poljubi, postane mu deklica jako zoprna in divja, in pri tej priči se jej spodnji del života izpremeni v kačji rep. Mladeneč se te grde pošasti zelo ustraši in zbeži. Zakleta deklica zdaj strašno zaruje in toži, da bi bila odslej vsaka rešilna poskušnja zamán, ter da bode ostala zakleta do sodnega dné. Potem izgine in od tistih dób je ni nihče več videl. Toliko ljudska pripovedka.

Kdaj se je sozidalo mesto in kdaj je dobilo mestne pravice, o tem nam zgodovina ne pové ničesar. Gotovo je, da je bil tukaj trg že v srednjem veku. Imé je dobilo mesto od svojih kamenitih tal. Že 1205. leta se v starih listinah imenuje Kámenik. Tega leta je namreč potrdil Istrski vojvoda Bertold Zajekloštru pravico, da sme blagó prevažati svobodno skozi njegov trg Kámenik.

A nekaj let pozneje (1222) je zastavil Istrski vojvoda Bertold oglejskemu patrijarhu dva gradova v Kámeniku, menda Karnek in Mali grad.

V mestu je 1228. leta ustanovil oglejski patrijarh Bertold s svojima bratoma sirotnico. Bil je za tega časa v Kámeniku župnik Henrik. Ko je 1804. leta pogorelo v mestu nad 90 hiš, vpepelil je požar tudi sirotnico, ki se pozneje ni več sozidala.

Da je bil Kámenik že v srednjem veku znamenit kraj, kaže nam tudi to, ker so se vladarji po večkrat tu mudili in bivali na Malem gradu. Tako 1241. leta slednji Babenberški vojvoda Friderik. Ko si je pozneje česki kralj Otokar prisvojil Kranjsko, bival je 1271. leta tudi nekoliko časa v Kámeniku. V prvi polovici 15. stoletja (1444) se je mudil tudi cesar Friderik na Malem gradu ter je podaril mestu 1489. leta raznih pravic.

Mesto je bilo obdano z močnim obzidjem, ter je jako cvetelo za časa prvih turških vojskâ. Od vseh strani so namreč ljudjé iskali zavetja v tem skritem mesteci. Pozneje je pričelo blagostanje pešati. Vender je imelo v 17. stoletji še obzidje s čveterimi vrati, proti Šutni „šutenska vrata“, zadej za trgov pri mesnicah „bričevska vrata“, tretja proti Grabnu in četrta proti mostu. Zunaj mestnega obzidja so bila tudi tri predmestja: Šutna, Graben in Novi trg.

Tudi je imelo mesto pravico prognanstva in krvave sodbe. Pravico je sodil sodnik s starešinstvom, ki je bilo dvojno: „Dvanajst mož“, piše Valvazor, „in mestni sodnik njim na čelu, to je notranji svet kamniški. Seje ima vsak petek zjutraj in razsojéva vse težje pritožbe. Sodnik poravnava samo manjše pritožbe. Vnanje zadeve rešéva vnanji svet, deset meščanov in mestna občina, štiri in dvajset odbornikov, in to v jednej vsakoletnej seji o binkoštih.“

Mesto je imelo glas tudi pri stanovskih zborih.

Tekom časa so mesto zadeli razni dogodki, žalostni in veseli. Med drugimi je bilo prišlo tudi v last Celjskim grofom. Leta 1363. je avstrijski vojvoda Rudolf zastavil Celjskemu grofu Hermanu mesto, mitnico in sodnijo, da mu pomaga v boji proti Bavarcem, segajočim po Tirolskeji; a štiri leta pozneje je vojvoda Albreht zastavil Kámenik Celjskima grofoma Ulriku in Hermanu za 3000 gold., da ga spremita na Laško.

Požar je napravil mestu veliko kvare v letih 1511, 1660, 1804 in 1845.

Tudi šolo so že imeli Kameničanje o času, ko se je o drugih šolah po Kranjskem še jako malo slišalo. Leta 1491. se tu že nahaja učitelj Friderik; a 1495. leta je kamniški župnik Oton volil vrt poleg šole za vsakega učitelja, ki naj zato vsak dan opravlja večernice.

Proti zapadu na brdovem višku, na Žalah, stala je že 1675. l. sv. Jožefu posvečena cerkev; okoli nje je lepo pokopališče. Nekaj višje odtod se navkreber hodi mimo pasijonskih znamenj hribu na vrh, kjer iz vednozelenih smrek molí ter nas k sebi vabi manjša cerkvica Kalvarija. Iz tega kraja si oglejmo sedanje mesto in okolico!

Na spodnjem delu mesta se vidi župljanska (farna) cerkev na Šutni. V njenih podzemeljskih grobnicah se dobi mnogo grobnih napisov vzlasti Lamberske rodovine. Poleg nje stoji 53 metrov visok zvonik.

Koj pred Šutno, na mičnem holmci je gradiček Záprice. Sezidal je gradiček Jurij Lamberg 1550. l. Meščani so se sicer temu protivili, češ, ako sovražnik Turčin dobi grad v pest, nadvladal bode od tod mesto. Ali ker mu niso mogli zabraniti, postavili so stolp na Žalah. Tekom časa so imele prijazne Záprice razne gospodarje.

V podnožji Žalskega holmea se vidi frančiškanski samostan. Ustanovili so ga grofi iz rodovine Thurnov in Hohenwartov. Ker je bil samostan tekom časa malo ne ves razpadel, popravil ga je 1705. l. Jakob pl. Schellenburg. Leta 1804 je malo ne do tal pogorel, a radodarni meščani so ga zopet sozidali.

Ravno pred nami v prijaznej planjavi se vidijo Nevlje; tudi tu sem je segalo jezero; cerkvica je stala na otoku. Pripeljali so neko noč novi zvon, ali ravno pred otokom se je ladjica potopila in zvon še dandanes leži v globini a poje še vsako leto jedenkrat — na Božični večer — pripoveduje narod.

Na levo od Nevelj pod zeleno hosto zdihuje obširno poslopje, in cerkev z lepim zvonikom kliče starih časov nazaj — to si ti Mekinje. Bil je tukaj poprej nunski samostan, katerega je ustanovila 1300. leta mogočna rodovina Galenbergov, a zdaj je vojašnica. Malo nazaj se lepo kaže krasno poslopje g. Prašnikarjevo in pa tovarne za cement. Malo niže ob vodi se vidi novo poslopje — to so toplice.

Dalje gori na levo od Mekinj je na prijaznej ravnini gradič Zduše. Precej zadaj ob hribu se razprostira vas Godič, rodni kraj slavnega misijonarja Pirca. Ravnim pôtem proti severu, v Bistriškej nižavi, so Stranje. Na levem bregu Bistrice na holmci stoji prijazna župljanska cerkvica.

Ravno pred nami na levo so državne tovarne za smodnik, največje na Avstrijskem. V prejšnjih časih je stal ondu, kjer je zdaj vojašnica, gradiček Kacenberg. V 16. stoletji je v gradu živela rodbina Kacenbergerjev. Ob Bistrici so bile pred nekaj leti še kovačnice za žreblje; bilo je jako živahno in prijetno življenje.

Najprijetnejše je na tem kraji poslušati lepo kameniško zvonenje ob predpraznicah. Izza smrečevja se čujejo prijetno doneči glasovi zvonov iz Tunjic, Kako veličastno odmevata samostanski in Žalski, in kako votlo, zateglo buči Štenski, a vendar delajo vsi skupaj lepo harmonijo. V tako malem okrožji tako lepih in krepkih glasov zvonov ni kmalu kje slišati, kakor v Kámeniku.

Sedanje mesto ima okoli 2000 prebivalcev, ki se večinoma živé ob rokodelstvu, obrtu in trgovini; sploh se precej imoviti. Tudi je v mestu sedež c. kr. okrajnega glavárja in okrajnega sodišča. Kámenik sluje sešebno zaradi zdravega, čistega gorskega zraka, ki leto na leto po več ptujcev privabi na vedrenje v ta prekrasen kraj naše lepe kranjske dežele.